

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1940

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
46 – ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ – 46
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ (*)

4. Νεοελληνικά βιβλία στην Ούγγαρια.

Πολύτιμα τεκμήρια του πνευματικού βίου της Ούγγαρίας είναι τα νεοελληνικά βιβλία, που τυπώθηκαν στα διάφορα τυπογραφεία της Ούγγαρίας. Το μεγαλύτερο μέρος τους προέρχεται από τις τελευταίες δεκαετηρίδες του 18 και τις πρώτες του 19 αιώνα. Τα περισσότερά τους είναι προϊόντα του Πανεπιστημιακού Τυπογραφείου της Βούδας και του τυπογραφείου Trattner και Károlyi της Πέστης. Το τελευταίο ονομάζεται σε πολλές εκδόσεις: «Ελληνικό Τυπογραφείο». Μέχρι σήμερα λογαριάσαμε παραπάνω από 70 τέτοια έντυπα, αλλά οι μέλλουσες έρευνες — είμαστε βέβαιοι — θα αυξήσουν ακόμη αυτό τον αριθμό. Η εμφάνιση των νεοελληνικών βιβλίων πάει — φυσικώτατα — παραλλήλως με την ίδρυση των ελληνικών σχολείων και εκκλησιών και τα ελληνικά βιβλία εξυπηρετούν τους ίδιους θρησκευτικούς, εθνικούς και διδακτικούς σκοπούς. Τα έντυπα αυτά αντιπροσωπεύουν τους ποικίλους κλάδους της πνευματικής ζωής. Υπάρχουν μεταξύ τους: αλφαβητάρια, αναγνωστικά, έγχειρίδια γραμματικής, ρητορικής, λεξικά, ιερές ιστορίες, κατηχήσεις, ψαλτήρια, προσευχητάρια, ποιήματα επίκαιρα, βοτανική, αστρονομία, γεωγραφία, γεωμετρία, φυσική ιστορία, έργα ιστορικά, νομικά, παιδαγωγικά, Ιατρικά. Υπάρχουν ακόμη και μεταφράσεις από τα ουγγρικά, τα αρχαία ελληνικά, τα γαλλικά, τα γερμανικά και τα Ιταλικά. Τα έντυπα αυτά μαρτυρούν για τη σχέση του Έλληνισμού προς τον Ούγγρικό και το Δυτικό πολιτισμό.

Για προϊόντα της ίδιας πνευματικής σφαίρας πρέπει να θεωρούνται μερικά ουγγρικά και ξενόγλωσσα έντυπα — βγαλμένα από διάφορα τυπογραφεία της Ούγγαρίας — μεταφρασμένα από νεοελληνικά πρωτότυπα. Μεταξύ αυτών των μεταφράσεων για τη βαθμιαία αφομοίωση των έποικων μας μαρτυρούν μερικά ουγγρόγλωσσα ορθόδοξα προσευχητάρια μεταφρασμένα από τα νεοελληνικά, ενώ από τα νεοελληνικά μεταφρασμένα σερβικά και ρουμανικά βιβλία των ουγγρικών τυπογραφείων αποτελούν

τεκμήρια για τον έκπολιτιστικό ρόλο των Έλλήνων μεταξύ των Βαλκανικών λαών. Οι Έλληνες ξάπλωσαν μέσα στους δημοθρήσκους Σέρβους και Ρουμάνους, μαζί με την Ελληνική παιδεία και το Δυτικό πολιτισμό. Για το τελευταίο αναφέρομε ως αξιοπερίεργη απόδειξη ένα έντυπο — τυπωμένο στα 1797 στο τυπογραφείο του Nagyszeben της Ούγγαρίας — με την επιγραφή: «Ahilefs la Schiro:» είναι ρουμανική μετάφραση ενός δράματος του Ιταλού Metastasio, κατωμένη όμως όχι από το Ιταλικό πρωτότυπο, αλλά από μία άλλη, *Νεοελληνική μετάφραση*. Εάν λάβωμε υπ' όψη μας, πώς κατά την Τουρκοκρατία (1453-1821) τα ελληνικά βιβλία αποτελούσαν συνδετικό κρίκο μεταξύ των διασκορπισμένων μελών του Γένους, τα ίδια βαστούσαν άγρυπνη την εθνική συνείδηση και προπαρασκεύαζαν την πολιτική απελευθέρωση, τότε βρίσκομε φυσικό το γεγονός, πώς όλα τα νεοελληνικά έντυπα βρήκαν αγοραστές. Όσο για την προστασία του ελληνικού βιβλίου, οι Έλληνες της Ούγγαρίας δεν έμειναν πίσω από τους άλλους δημοφύλους της Διασποράς. Αυτό αποδεικνύεται όχι μόνο από την ύπαρξη των πολυαριθμών νεοελληνικών εντύπων της Ούγγαρίας, μα και από τους καταλόγους των συνδρομητών των ελληνικών βιβλίων τυπωμένων στο έξωτερικό. Από τους καταλόγους αυτούς φαίνεται, πώς οι Έλληνες της χώρας μας θεωρούσαν την προστασία του ελληνικού βιβλίου για σοβαρή εθνική υπόθεση και αγόρασαν εκατοντάδες τόμους και από τις ακριβότερες ελληνικές εκδόσεις.

Το «Μέγα Αλφαβητάριον» — τυπωμένο στην Πέστη στα 1800 — περιέχει ένα παράρτημα που δείχνει, πώς περί τα 1800 στην Ούγγρική πρωτεύουσα υπήρχαν *ελληνικά βιβλιοπωλεία*.

Είναι γνωστό επίσης, πώς πολλοί «επαιδευμένοι» Έλληνες της Ούγγαρίας έφρόντισαν να έρθη στην κατοχή τους σημαντική συλλογή βιβλίων και χειρογράφων. Π. χ. περί τα 1800 ένας αξιόπιστος μάρτυρας — ο Γ. Ζαβίρας — είδε στο ελληνικό έφημερείο του Gyöngyös την πλουσιωτάτη συλλογή χειρογράφων του Γαβριήλ Καλλονά, έφημερίου πρώτα στην Πέστη, κατόπιν στο Diószeg και τελευταία στο Gyöngyös. Ένα πολύτιμο κομμάτι

*) Συνέχεια από το προηγούμενο και τέλος.

της συλλογής αυτής διατηρείται σήμερα στην έλληνική βιβλιοθήκη του Kecskemét. Επίσης περίφημη ήταν κατά την εποχή εκείνη η βιβλιοθήκη και η συλλογή χειρογράφων του Εύφρονιου Ραφαήλ Πόποβιτς, που ο ιδιοκτήτης έδωσε αργότερα στη γενέτειρά του: την Κοζάνη — Χάρη στις εύνοϊκές περιστάσεις ή σημαντικωτάτη συλλογή της εποχής, — η βιβλιοθήκη του Γεωργίου Ζαβίρα σώθηκε — αν και με έλλειψεις — ίσα με τις μέρες μας. Σήμερα βρίσκεται στην κατοχή της κοινοτικής βιβλιοθήκης της Πέστης. Δεν μπορούμε να σχηματίσουμε πλήρη εικόνα για την αρχική κατάσταση της βιβλιοθήκης, γιατί ο τελευταίος κατάλογος — καμωμένος από τον ιδιοκτήτη τον ίδιο — χάθηκε κατά τη διαδικασία της διαθήκης του. Αλλά τα υπάρχοντα στοιχεία και μόνα τους είναι πολύ διδακτικά. Εάν αναλογισθούμε, πώς από τα 552 έργα της σημερινής βιβλιοθήκης που ανήκαν άσφαλίστατα στη βιβλιοθήκη του Γεωργίου Ζαβίρα, σχεδόν τὸ ένα πέμπτο — δηλαδή 106 έργα είναι ούγγρικά (έργα ούγγρογλωσσα ή ξενόγλωσσα γραμμένα από Ούγγρο συγγραφέα είτε ξένα έργα σε μετάφραση ούγγρική είτε προϊόντα ούγγρικων τυπογραφείων τῶν πόλεων Pest, Buda, Pozsony, Nagyszombat, Kassa, Komárom, Győr, Debrecen, Kolozsvár, κλπ.) — τότε μπορούμε — άπάνω στη βάση του καταλόγου της βιβλιοθήκης — να σχηματίσουμε μιὰ ιδέα για τὴ στενή επαφή, που είχε ὁ Γεώργιος Ζαβίρας με τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ούγγαρίας. Στὴ νεκρολογία του, που δημοσιεύθηκε στὸ Magyar Kurir (1805, σ. 370), γίνεται λόγος και για τὴ βιβλιοθήκη αὐτῆ: «Μὲ τὸ Ζαμπίρα — γράφει ὁ συντάκτης τῆς νεκρολογίας — χάσαμε μιὰ τέτοια βιβλιοθήκη, που ὅταν τὴν ἐπισκέφτηκε μιὰ μέρα ἡ Α. Ἐξοχ. Ἰωσήφ Τέλεκι, Κόμης τοῦ Ἱεροῦ Βασιλείου τῆς Ρώμης καὶ φύλαξ τοῦ στέμματος, εἶπε, πῶς: Χάρη σ' αὐτὴ τὴ βιβλιοθήκη θὰ ἦταν ἀξίον αὐτὸ τὸ χωριὸ νὰ ὀνομάζεται πόλη. (Ἐννοοῦσε τὸ Szabadzsállás τῆς Ούγγαρίας, ὅπου ὁ Ζαβίρας πέρασε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του). Καὶ περιεῖχε ἡ βιβλιοθήκη του βιβλία ἐκλεκτὰ γραμμένα στὴν ούγγρική, λατινική, γερμανική, ἀρχαία καὶ νέα ἑλληνική, ρωσική, γαλλική, ἰταλική καὶ σερβική γλῶσσα».

Ἡ μνήμη αὐτῆς τῆς — ἀπὸ πατριωτικὸ πνεῦμα ποτισμένης — ἀγάπης, καλλιέργειας καὶ προστασίας τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου — καὶ γενικὰ τοῦ βιβλίου! — διατηρεῖται καὶ σήμερα ἀκόμη στὶς βιβλιοθήκες τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Ούγγαρίας.

Μεταξύ τους πρώτη θέση κατέχει ἡ κοινοτικὴ βιβλιοθήκη τῆς Πέστης με 57 χειρόγραφα, 1632 τόμους ἔντυπα καὶ πλούσιο ἀρχαιακὸ ὕλικό.

Ὅσο για τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Miskolc, δὲν ὑπάρχει ἀκόμη συστηματικὸς καὶ τυπωμένος

κατάλογος. Τὸ πλούσιο ἀρχαιακὸ ὕλικό της περιμένει ἐπίσης τὸν εἰδικὸ ἐρευνητὴ.

Γιὰ τὸν πλοῦτο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Kecskemét μᾶς πληροφορεῖ στὸ συνοπτικὸ ἔργο του ὁ κ. Hajnoszy (ἐ. ἀ. 39-49).

Κατὰ μιὰ ἐπιτόπια ἐρευνά μας στὸ Kecskemét, βρήκαμε πολλὰ στοιχεῖα, που σχετίζονται με τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Γ. Ζαβίρα. Ἐκεῖ διαβάσαμε π. χ. στὰ μητρώα (III μ. 79) τὴν ἀκόλουθη σημείωση (σερβικά!): «Ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Γεώργιος Ζαβίρας, κάτοικος τοῦ Szabadzsállás, ὀρθοδόξου θρησκείας, ἀπεδήμησε στὶς 28 Αὐγούστου 1804, καὶ τὴν ἐπομένη ἐκηδεύθη ἀπὸ μένα — ἐφημέριο τῆς ἐδῶ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, Ἁγίου τοῦ Χριστοῦ, — στὶς 29 Αὐγούστου τοῦ εἰρημένου ἔτους στὸ νεκροταφεῖο τῆς πόλεως Kecskemét. Ναοῦμ Πόποβιτς ἐφημ. «Μάταια δοκιμάσαμε νὰ βροῦμε τὸν τάφο τοῦ περίφημου Ἕλληνας σοφολογιωτάτου» τῆς ἐποχῆς του, ἀν καὶ ἀρκετὲς σύγχρονες πλάκες διατηροῦνται καὶ σήμερα ἀκόμη στὸ ἑλληνικὸ νεκροταφεῖο τοῦ τόπου, (βλ. «Τὰ ἑλληνικὰ ἐπιτύμβια τοῦ ἑλληνικοῦ νεκροταφείου τοῦ Kecskemét. I. Hajnoszy ἐ. ἀ. 50-57 κατὰ τὴν ἀντιγραφή τοῦ κ. G. Lukáts).

Ἦνάρχει μέσα στὰ χειρόγραφα καὶ ἓνας — ὄχι ὁ τελευταῖος — «Κατάλογος τῶν τῆς τοῦ Ζαβίρα βιβλιοθήκης βιβλίων, 1801».

Ξέρομε, πῶς ὁ Ζαβίρας τύπωσε μιὰ μετάφρασή του με τὸν ἀκόλουθο τίτλο: «Δημητρίου Καντεμῆρ Ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας Συμβεβηκότα ἀξιωματικῶν τῶν ἐν τῇ Βλαχίᾳ Καντακουζηνῶν καὶ Βραγκοβάνων, μεταγλωττισθέντα ἐκ τῆς Γερμανικῆς γλῶσσης: ἐξεδόθησαν τύποις ἐν Βιέννῃ τῷ 1795 παρὰ Μαρκίδαις Πούλιου». Δὲν κατορθώσαμε νὰ βροῦμε κανένα τυπωμένο ἀντίτυπο τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἐνῶ για μεγάλη κατάπληξή μας βρήκαμε ἓνα ἀντίτυπο χειρόγραφο στὸ Kecskemét (III 1α) τελειωμένο «παρὰ Κωνσταντίνου Ἰωάννου Παπαγεωργίου τοῦ Σιατιστέως τῆς Μακεδονίας» στὰ 1794, Ἰανουαρίου 15. Ἀπὸ τὸν πρόλογο παραθέτομε τὸ τέλος ὡς πολὺ χαρακτηριστικὸ για τὴ νοοτροπία τοῦ Γ. Ζαβίρα: «... τοῦτο εὐρῶν ἐγώ, ἠθέλησα νὰ μεταφέρω καὶ εἰς τὴν ἐδικήν μας ἀπλὴν διάλεκτον, ἵνα μὴ χαινοῦσιν οἱ ἡμέτεροι ἀκούοντες παρ' ἄλλογενῶν τὰ ἡμέτερα. Τὸ γὰρ ἀγνοεῖν τὰ ἡμέτερα, αἰσχύνῃ καὶ δνειδος τοῦ γένους ἡμῶν νομίζεται». Στὴν ἴδια βιβλιοθήκη βρίσκεται τὸ μοναδικὸ ἀντίτυπο ἑνὸς διδακτικοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Ζαβίρα, που ἐπιγράφεται: «Ἱερὰ Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς καὶ νέας Διαθήκης εἰς χρῆσιν τῶν ἀρχαρίων νέων ἐν Πέστα 1787». Ἄλλοῦ θὰ δημοσιεύσωμε τὸν ὠραῖο καὶ χαρακτηριστικὸ πρόλογό του. Μέσα στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Kecskemét διατηρεῖται ἐπίσης καὶ ἓνα χειρόγραφο ἔργο τοῦ Γ. Ζαβίρα: μιὰ περιήγηση, που τὴν εἶχαμε θεω-

ρήσει χαμένη. Τό ανέκδοτο και άδικα κρυπτόμενο έργο αυτό πρέπει μιά μέρα — ύστερα από 140 χρόνια — νά τυπωθής! Είναι από τά σπάνια χαρακτηριστικά τεκμήρια του ύψηλου πολιτισμού τών 'Ελλήνων τής Διασποράς. Πρόκειται για τις ταξιδιωτικές έντυπώσεις ενός 'Ελληνας έμπορου! Γιατί ό Γ. Ζαβίρας, κατά τό έπάγγελμά του, ήταν ένας άπλος έμπορος, ένας από τους πολλούς τής χώρας μας. Και μ' όλα ταύτα τό ταξίδι του δέν ήταν άλλο παρά ταξίδι μελέτης στην Ιδανικώτατη έννοια και μορφή.

Παραθέτομε ένα κομμάτι από τή διήγηση για νά αποδείξωμε όχι μόνο τή σημασία του μικρού έργου, αλλά νά τονίσωμε και έτσι τήν ανάγκη τής έρευνας τών διαφόρων έλληνικών βιβλιοθηκών και άρχείων τής Ούγγαρίας, που άνεκτίμητοι θησαυροί κρύβονται μέσα τους. Τό έργο έπιγράφεται: «Περίηγησις έκ τής Βιέννης διά τής Μόραβίας εις τήν Βοημίαν, Σαξονίαν και Βορούσιαν» και άρχίζει ως έξής: «Τή δωδεκάτη του 'Ιουνίου του 1800 έτους μετέβην από τής Βιέννης εις τό Λεοπόλδσταδτ. Έκει καλή τύχη εϋρον ένα άμαξάν όπου είχε φέρει δύο Αϋθέντας από τής Πράγας με μίαν Σατίνην, ηγουν μικρόν άμαξίον και έμελλε νά έπιστρέψη άδεια. Συνεφώνησα οϋν μετ' αυτού νά τώ πληρώσω ημερήσιον, και οϋτω νά με αναμένη όπου θελήσω, και εις όσον καιρόν ηθελε με άρέση...». 'Ο σκοπός του ταξιδιού του 'Ελληνας έμπορου αποκαλύπτεται από τό έπόμενο τεμάχιο (σ. 14—18), που περιγράφει τήν έπίσκεψή του σε μιά έκκλησία τής Πράγας: «Έκειθεν ύπήγα εις τόν εκεί πλησίον Τάϊνε λεγόμενον ναόν, όστις είναι ό άρχαιότερος πάντων τών έν τή παλαιά πόλει, και έφημερική έκκλησία αυτής κτισμένη κατά τό άρχαίον έθος. Εις αυτήν ηθέλησα νά πληρώσω τήν πρό πολλών χρόνων έπιθυμίαν μου, τουτέστι νά ιδώ τόν τάφον του περιφήμου άστρονόμου και μαθηματικού Τύχωνος του Βράε. Είσελθών οϋν μετά του νεωκόρου είδον εκεί πολλούς τάφους, και μνημεία μετ' έπιγραφών ως επί τό πλείστον Γοτθικών χαρακτήρων, τών άρχαίων 'Ηγεμόνων, Βασιλέων, και άλλων έπισήμων άνδρών τής Βοημίας, αλλά δέν ηδυνήθην νά εύρω τό ποθούμενον. 'Οθεν άπελπισθείς επέστρεψα άτελεσφόρητος μεθ' οϋ μικράς άθυμίας, ματαίως γάρ ηρώτων παρά του νεωκόρου. Τότε λίαν ύπό τής έπιθυμίας οίστηλατούμενος άνήλθον πρός τόν εκεί τών Ιερέων έγκριτον και άσπασθείς τήν χειρα αυτού με ηρώτησεν όποιος τό Γένος είμί, τό έπάγγελμα, και τί ζητώ παρ' αυτού. Τώ απεκρίθην ότι 'Ελλην είμί τό γένος, έμπορος τό έπάγγελμα, και ότι ζητώ και παρακαλώ Ινα πέμψη τινά τών δούλων αυτού όπως μοι δείξη τόν τάφον του Τύχωνος. Παράξενον και θαυμάσιον τώ έφάνη τοϋτο, ότι

ένας έμπορος και μάλιστα Γραικός, έχει είδησιν και έπιθυμίαν, Ινα Ιδής τόν τάφον του Τύχωνος. 'Ως δέ Ικανώς με εξέτασε περί του Τύχωνος, και τώ είπον, ότι οι πλείστοι του ημετέρου Γένους πεπαιδευμένοι πρεσβεύουσι τήν δόξαν και σύστημα αυτού ως συμφωνώτερον τή άγία Γραφή παρά εκείνο του Κοπερνίκου. 'Αχι είπε, και σώζεται άρα έτι εις τήν 'Ελλάδα μνήμη τις τών έπιστημονικών πραγμάτων! Τότε με έπρόσταξε νά καθήσω, και με ηρώτησε άν σώζεται έτι κανένα σχολείον εις τήν 'Ελλάδα, άν εύρίσκηται τις όπου νά έχη είδησιν τών έπιστημών... 'Αφ' οϋ τώ απεκρίθην Ικανώς περί τών σχολείων και πεπαιδευμένων του Γένους ημών και τών εις πάσας τάς 'Ακαδημίας τής Εϋρώπης διεσπαρμένων νέων του Γένους μας, αφ' οϋ τώ άπαριθμησα τάς ρητορικές του Κορυδαλέως, του Δαμωδου, του Σκούφου, τάς λογικάς του Σουγδουρη, του Μεθοδίου 'Ανθρακίτου, του Γερασίμου Βλάχου, του Βαουμαϊστέρου (— έννοεί τή μετάφραση...), τήν τότε έκδοθησομένην του Κορυδαλικ (— έννοεί τή μετάφραση —), τήν μεταφυσικήν του Εϋγενίου, του Γεννουησιου, τάς φυσικάς του Κορυδαλέως, του Βλεμμίδου, του Εϋγενίου, τάς πρακτικάς γεωγραφίας του Μελετίου, του Φατζέα, του Γρηγορίου και Δανιήλ, τάς θεωρητικές του Χρυσάνθου, του Κωνσταντίνου Γορδάτου, του Μοισιόδακος, τήν αριθμητικήν του Μπαλάνου, του Ψαλίδα, και του Κοσμά, τήν άλγεβραν του αυτού και..., τάς μαθηματικάς του Μπαλάνου, ... τήν άστρονομίαν του Μελετίου 'Αθηνών, του Βλάχου... τήν παρά του Εϋγενίου μεταφρασθείσαν του Γενουησιου και τήν του... περί πληθός κόσμου, τήν ηθικήν φιλοσοφίαν του Μουσατορίου, τάς θεολογίας του Κορεσσιου, του Δαμωδου, Μελετίου του Πηγά, και Εϋγενίου ώσαύτως και λοιπά νέα βιβλία όπου ανά έτος προκύπτουσιν εις φώς περί παντοίας ύλης, λίαν συγκαταβατικώς άκροαζόμενος, έγένετο λίαν έκθαμβος και άπεκρίνατο: ημείς νομίζομεν, ότι πάντη έσβέσθη τό φώς τών έπιστημών εις τήν 'Ελλάδα άλλ' είθε νά αναβλέψωσι πάλιν εϋμενώς αι Μούσαι πρός τόν πάτριον 'Ελικώνα των... Και έκ δευτέρου με εξέτασε πολλά περί τής 'Ελλάδος, περί καταστάσεως αυτής, περί τών σωζομένων έτι άρχαίων πόλεων... Θέλων δέ νά αναχωρήσω, μοι έχάρισε μίαν τετυπωμένην είκόνα του Τύχωνος διά σημείον τής πρός έμέ αυτού εϋνοίας. 'Υστερον δέ τόν παρακάλεσα και μοι έδωκεν ένα συστατικόν γράμμα πρός τόν εκεί βιβλιοθηκάριον τής εκεί δημοσίας Βιβλιοθήκης Ινα με δεχθής άσμένως, και νά μοι δείξη τά σπανιώτερα βιβλία και νά με οδηγήση νά υπάγω νά ιδώ όσα είναι άξια περιεργίας και λόγου...» Οι Ιδιοχείρες σημειώσεις του Γ. Ζαβίρα, που βρίσκονται μέσα στα βιβλία του, δεί-

χνουν, πώς κατά τη διάρκεια του ταξιδιού αυτού ο Έλληνας Έμπορος αγόρασε πολλά επιστημονικά βιβλία στις διάφορες πόλεις της Γερμανίας. Εκτός απ' αυτά τα πολυτιμα κειμήλια της ελληνικής βιβλιοθήκης του Kecskepet που αναφέραμε, υπάρχουν εκεί και άλλα ανεκτίμητα τεκμήρια του ελληνικού πολιτισμού της εποχής, μεταξύ άλλων και μοναδικά αντίτυπα νεοελληνικών εντύπων της Ούγγαρίας — άγνωστα ακόμη και στους κύκλους των ειδικών.

Κοντά στις βιβλιοθήκες της Πέστης, του Miskolc και του Kecskepet, βρίσκονται και σε άλλα μέρη της Ούγγαρίας μικρές-μεγάλες συλλογές ελληνικών εγγράφων, χειρογράφων και βιβλίων — έδω και κεί σε άβέβαιη κατάσταση. Έγιναν ήδη, καθώς το είπαμε πάρα πάνω, κατάλληλα διαβήματα για σύσταση ειδικής επιτροπής — με κύρος — προς διαφύλαξη και έξερεύνηση των διαφόρων ελληνικών ναών, μνημείων, βιβλιοθηκών και αρχείων της Ούγγαρίας. Η έρευνα και έπεξεργασία του πλουσίου υλικού των ποικίλων, τυπωμένων και άλλων μνημείων του ελληνικού πνευματικού βίου της Ούγγαρίας θά φέρουν στο φως από το ένα μέρος νέα τεκμήρια της θαυμαστής ζωτικότητας και του άθραύστου μεγαλείου του Έλληνισμού, από το άλλο μέρος νέες αποδείξεις για το ιστορικό γεγονός, πώς στο έδαφος της Ούγγαρίας οι διάφορες εθνικότητες είχαν την έλευθερία να αναπτύξουν τον ιδιαίτερο εθνικό πολιτισμό τους.

5. Η έπαφή των έποίκων με την πατρίδα τους.

Μερικά έγγραφα και γράμματα, που διατηρούνται και σήμερα ακόμη στα διάφορα αρχεία της Ελλάδος, μαρτυρούν για την αδιάκοπη έπαφή των έποίκων με την πατρίδα τους. Οι Έλληνες της Ούγγαρίας κρατούσαν τακτική αλληλογραφία με τους συγγενείς, οικείους και φίλους, που έμειναν στην πρώτη πατρίδα. Απ' αυτά τα έγγραφα, που εκτός από τις ιδιωτικές ή έμπορικές ύποθέσεις που αναφέρονται μέσα τους σχετίζονται συχνά με την οικονομική και πνευματική πρόοδο του τόπου τους, βλέπουμε, πώς οι Έλληνες που πλούτισαν στη φιλόξενη νέα πατρίδα, βοήθησαν κατά τρόπο σημαντικό — με χρηματική άρωγή — την παλαιά πατρίδα τους. Για απόδειξη παραθέτουμε ένα μέρος του ιδρυτικού εγγράφου της σχολής Κοζάνης από τα 1756 (βλ. Δελιαλή έ. ά. 67-68): «Η Ταπεινότης ημών μετά των περι αυτήν εντιμοτάτων κληρικών και χρησίμων αρχόντων διαμαρτύρεται και βεβαιοί, ότι έπειδη και αι χρησιμώταται Κουμπάνια των έν Ούγγαρία πραγματευομένων Κοζανιτών πραγματευτών, θείω ζήλω κινούμενοι, τόν καλλωπισμόν της τε πατρίδος σκοπούμε-

νοι, και την των έν αυτή άσκούντων έπίδοσιν και προκοπήν άφορώσαι, ήθέλησαν να συστήσωσιν Έλληνικόν, και κοινόν σχολείον διά οικείων έξόδων... άποφαινόμεθα συνοδικώς, ότι τό σχολείον των τε Έλληνικών μαθημάτων... είναι και γνωρίζεσθαι σχολείον των πραγματευτών των έν Ούγγαρία χρησιμοτάτων Κουμπανιών... την έκλογήν των Έπιτρόπων να την κάμνωσι οι έν Ούγγαρία πραγματευόμενοι πραγματευταί, και αυτοί μόνον να έχωσι την έπιστάσιαν του σχολείου, του διδασκάλου, και των μαθητών διά των έπιτρόπων άνευ άντιστάσεως άλλου τινός... Έν Κοζάνη 1756 Οκτ. 15. Ο Σερβίον και Κοζάνης Ίγνάτιος...».

Όσο για την ευεργετική επέμβαση στη ζωή των ύποδούλων Έλλήνων άρκει να μνημονεύσωμε ακόμη έδω — χωρίς να έπεκταθούμε σε λεπτομέρειες — τα ιδρύματα ή κληροδοτήματα των Κοζανιτών Π. Μουράτη, Αλεξάνδρου και Παύλου Χαρίση, που αξίζουν ιδιαίτερη μελέτη.

6. Έλληνες λόγιοι στην Ούγγαρία.

Άλλου είχαμε την ευκαιρία να άσχοληθούμε εκτενέστερα με τους Έλληνες λόγιους της Ούγγαρίας (βλ. Α. Ηορντάη: «Η ζωή και τα έργα του Γ. Ζαβίρα», Budapest 1937), έδω μνημονεύουμε μόνον τους κυριώτερους: τόν Πολυζώη Κοντό, Δημήτριο Ν. Δάρβαρη, Μιχαήλ Παπαγεωργίου, Γεώργιο Βεντότη. Ο σημαντικώτερος ήταν ο Γεώργιος Ζαβίρας από τη Σιάτιστα της Μακεδονίας (1744-1804). Περισσότερο από σαράντα χρόνια πέρασε στην Ούγγαρία. Κοντά στο έμπόριο καταγινόταν αδιάκοπα με τη μελέτη: άνάγνωση, συγγραφή και μετάφραση έργων επιστημονικών. Μετέφρασε στα νεοελληνικά διάφορα επιστημονικά βιβλία των Ούγγρων Γ. Μαρόθι, Ί. Péczeli, Σ. Rác. Οι μεταφράσεις του τυπώθηκαν σε ούγγρικά τυπογραφεία. Με βάση τη βοτανική του Ούγγρου Ί. Csaró, έγραψε και τύπωσε μιά αξιόλογη «Όνοματολογία βοτανική» τετράγλωττη. Έγραψε μιά μελέτη «Περί του Ιεροϋ στέμματος της Ούγγαρίας», που έμεινε ανέκδοτη. Σ' όλα τα έργα του είχε υπ' όψη του πάντα και τη σχετική ούγγρική βιβλιογραφία. Έγραψε 15 έργα πρωτότυπα και έκαμε 19 μεταφράσεις.

Χάρη στη βιβλιοθήκη του, τις ξένες βιβλιοθήκες και τις προσωπικές σχέσεις του, ο Γ. Ζαβίρας βρισκόταν σε στενωπάτη έπαφή με τους μορφωμένους Ούγγρους της εποχής του. Τρανή απόδειξη της έπαφής αυτής είναι τό μνημειώδες βιογραφικό έργο του: ή Νέα Έλλάς. Ο Ζαβίρας έγραψε αυτό τό έργο στις τελευταίες δεκαετηρίδες του 18 αί. σ' ένα μικρό χωριό της Ούγγαρίας: στο Szabadszállás (— εκεί πέθανε στα 1804! —) υπό την επίδραση του ούγ-

γρικού περιβάλλοντος, έχοντας υπ' όψει του τὰ ούγγρικά υποδείγματα, χρησιμοποιώντας και τις ούγγρικές πηγές.

••

Σύμφωνα μ' αὐτὰ πού αναφέραμε, τ' ἀποτελέσματα τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνῶν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἑλληνικῆς διασπο-

ρᾶς στὴν Οὐγγαρία, πείθουν τὸν ἀναγνώστη πὼς οἱ Οὐγγροὶ ἐφρόντισαν νὰ μεταδώσουν τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ τῆς ἀπὸ τὴ Δύση ποτισμένης ἐθνικῆς παιδείας τους στὶς διάφορες ἐθνικότητες τῆς χώρας τους καὶ ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐκπολιτιστικὴ ἀποστολὴ τους μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ πέρα ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ σύνορα τοῦ Ἰερού Στέμματος τῆς Οὐγγαρίας.

II. ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Ἐνῶ ἡ ἐκπολιτιστικὴ δράση τῶν Ἑλλήνων τῆς Οὐγγαρίας εἶχε γιὰ οὐσιαστικὸ σκοπὸ καὶ φυσικὸ ἀποτέλεσμα τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἐποίκων τῶν ἰδίων, οἱ Ἕλληνες ἐποίκοι τῶν ρουμανικῶν βοϊβοδάτων — ἐκτός ἀπὸ τὴ μόρφωση τοῦ ἑαυτοῦ τους — ἐπαιζαν σημαντικώτατο ἐκπολιτιστικὸ ρόλο στὰ ἀνώτερα στρώματα τοῦ ρουμανικοῦ περιβάλλοντος καὶ γενικὰ στὸν πνευματικὸ βίον τῆς Ρουμανίας. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀσκήσασε ἀποφασιστικὴ ἐπιρροὴ στὸν ἐκκλησιαστικὸ, πολιτικὸ, κοινωνικὸ, φιλολογικὸ βίον, στὴν τυπογραφία τῶν βοϊβοδάτων καὶ μάλιστα στὴ ρουμανικὴ γλῶσσα τὴν ἴδια.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδραση στὸ ἔδαφος τῶν βοϊβοδάτων βαστοῦσε ἑκατοντάδες χρόνια. Στὴν «Οὐγγροβλαχία» καὶ στὴ Μολδαβία οἱ διάφοροι Ἕλληνες ἔμποροι καὶ μοναχοί, καθὼς οἱ φιλέλληνες βοϊβόδες καὶ Ἕλληνες ἡγεμόνες ἐδημιούργησαν ἀξιόλογα ἑλληνικὰ ἐκπολιτιστικὰ κέντρα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας. Ξέρομε ἤδη γιὰ τὸ Μιχαὴλ βοϊβόδα, πὼς ἦταν καταγωγῆς ἑλληνικῆς: εἶχε μητέρα Ἑλληνίδα, τὴ Θεοδώρα. Ὁ Ἀνδρόνικος Καντακουζηνὸς τὸν ἐβοήθησε ν' ἀποκτήσῃ τὸ σκῆπτρο τοῦ βοϊβοδάτου καὶ στὴν αὐλὴ του πλείστοι Ἕλληνες εἶχαν ἀνώτερα ἀξιώματα. Μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἱστορικὰ ποιήματα μαρτυροῦν γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα πού τὸν εἶχε περικυκλώσει.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπιρροή — στηριζομένη καὶ τρεφομένη ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ τὰ τυπογραφεῖα — δυνάμωσε πολὺ ὑπὸ τὸ Ματθία Βασαγάβ καὶ τὸ Βασίλειο Λυρῦ. Στὴν ἀκμὴ τῆς ἔφτασε στὸ 18 αἰῶνα κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Φαναριωτῶν (1711-1821). Ἡ μακροχρόνια συμβίωση Ἑλλήνων καὶ Ρουμάνων εἶχε τὸ φυσικὸ ἀποτέλεσμα, πὼς στὰ ρουμανοκατοικητὰ ἐδάφη — ἐκτός ἀπὸ τὴν Τρανσυλβανία — ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔγινε ἡ ἐκλεκτὴ γλῶσσα τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, τῶν μορφωμένων καθὼς καὶ τῶν λογοτεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραφέων. Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τῶν βοϊβοδάτων ἔφτασε καὶ στοὺς κύκλους τῶν ἐποίκων τῆς Οὐγγαρίας. Ἐχομε ὑπ' ὄψει μας ἀρκετὰ παραδείγματα τῆς ἐπαφῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς Ρουμανίας μὲ τοὺς ἐποίκους τῆς Οὐγ-

γαρίας. Ὁ «Θησαυρὸς Γραμματικῆς» τοῦ Κωνσταντίνου Καραϊωάννου, Ἕλληνας ἱατροῦ τοῦ βοϊβοδάτου, τυπώθηκε σὲ δύο τόμους στὴ Βούδα (Τυπογραφεῖο τοῦ Πανεπιστημίου, 1796 καὶ 1797) μὲ τὴ φροντίδα τοῦ τότε διδασκάλου τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῆς Πέστης: Πολυζῶη Κοντοῦ, ἀφιερωμένος στὴν οἰκογένεια τοῦ ἡγεμόνα Μουρούζη. Ὑπάρχουν στοιχεῖα, πού δείχνουν πὼς ἐπίσης καὶ ὁ ἡγέτης τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς Οὐγγαρίας, ὁ Γ. Ζαβίρας, ἔμεινε κάμποσο καιρὸ στὴ Βλαχία. Ἐτοιμαζόταν μάλιστα νὰ ἐκδώσῃ τὸ σατυρικὸ — σὲ δημοτικὸς στίχους γραμμένο — ποίημά του μὲ τὸν τίτλο «Ἱστορία τοῦ θησαυροῦ τοῦ Μάρια Τζέλ» στὸ ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο τοῦ Βουκουρεστίου στὰ 1786. Ὁ ἴδιος, καθὼς τὸ εἶδαμε πάρα πάνω, μετέφρασε ἓνα ἔργο τοῦ ἑλληνομαθεστάτου καὶ μορφωμένου ἡγεμόνα Cantemir. Τὰ νεοελληνικὰ βιβλία τοῦ μακεδονοβλάχου Ρόζια (Πέστη 1808, Βούδα 1809) τυπώθηκαν ἐπίσης ὑπὸ τὸ ρητὸ πνεύμα τῆς πνευματικῆς συνεργασίας τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς τῶν δύο χωρῶν: τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Ρουμανίας.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Οὐγγαρίας, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια καὶ καθὼς τονίσαμε καὶ παρὰ πάνω στὸ οὐγγρικὸ περιβάλλον, δὲν μπορέσαν — κατὰ φυσικὸ τρόπο — νὰ παίξουν παρὰ μόνον παθητικὸ ρόλο μέσα στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς νέας πατρίδας τους καὶ ἡ δράση τους — ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη — περιορίσθηκε — κατ' ἀνάγκη — στὴν παραλαβὴ καὶ τὴν ἀφομοίωση τῶν ἀγαθῶν τοῦ οὐγγρικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, — ἀπ' ἐναντίας οἱ ἐποίκοι τῶν ρουμανικῶν βοϊβοδάτων, χάρη στὴ μακροχρόνια συμβίωση πού ἀναφέραμε, ἔγιναν πραγματικοὶ διδάσκαλοι τῶν ἀπαιδευτῶν κατοίκων πού τοὺς περικύκλωναν. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ εἶναι πάρα πολὺ διδακτικὸ τὸ μνημειῶδες καὶ ὠραῖο ἔργο τοῦ Οὐγγρου γλωσσολόγου καὶ φιλολόγου κ. Λαθισλάβου Gáldi, πού ἐπιγράφεται: «Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes» (Boulevard 1939. Οὐγγροελληνικαὶ Μελέται διευθυνόμεναι ὑπὸ Ἰουλίου Moravesik. Ἀριθ. 9), πού περιέχει ἀπειρες νέες ἀποδείξεις γιὰ τὴν εὐεργετικὴ ἐκπολιτιστικὴ δράση

των Έλλήνων μέσα στους όμοθρήσκους Βαλκανικούς λαούς. Ο κ. Gáldi εξετάζει τις λέξεις, που μπήκαν — και έμειναν για κάμποσο καιρό — στο λεξιλόγιο διαφόρων στρωμάτων της ρουμανικής κοινωνίας. Το βιβλίο αυτό περιέχει τὰ συμπεράσματα και τή σύνθεση επιστημονικών έρευνών μιὰς δεκαετίας. Στηριγμένος πάνω στα προσιτά κείμενα, καθώς και στη σχετική λεξικολογική και γλωσσολογική βιβλιογραφία, ο κ. Gáldi αποδεικνύει για 1300 ρουμανικές δανεικές λέξεις τή φαναριώτικη ελληνική καταγωγή.

Στήν εκκλησιαστική ζωή (αρχidiaconia, αρχιερατικός, αναστασιματάριον κλπ.), στήν πολιτική ζωή (πολιτεία, διάδοχος, αναφορά, καταγραφή, νομοφύλαξ κλπ.), στήν κοινωνία (πρώτη πεντάδα, εύγενής, συντροφία, κερά μου, αλληλογραφία κλπ.), στο σχολείο (παράδοσις, σπουδάζω κλπ.), στήν τυπογραφία (κείμενον, διορθώνω, βιβλίον κλπ.), στους διαφόρους κλάδους τής επιστήμης (κρᾶσις, σφυγμός, δύσπνοια, περιπνευμονία κλπ.), στο εμπόριο (απόδειξις, έξοφλῶ κλπ.), στή χειροτεχνία (μυστήρι, πλανίζω κλπ.), με μιὰ λέξη σ' άλλους τούς κλάδους του πολιτικού, του πνευματικού, μά λίγο-πολύ και του οικονομικού βίου τής Ρουμανίας έγινε αισθητή ή γλωσσική επίδραση των Φαναριωτών, ενῶ κατά τήν ίδια εποχή οι Ρουμάνοι τής Τρανσυλβανίας ζούσαν υπό τή φανερή επίρροή του ούγγρο-λατινικού πολιτισμού. Σύμφωνα με τον ύπολογισμό του κ. Gáldi περίπου 150 φαναριώτικες λέξεις υπάρχουν και σήμερα στή ρουμανική γλώσσα, ως επί τὸ πλείστον λέξεις, που μπήκαν στα ρουμανικά από τήν προφορική γλώσσα των έποίκων. Αυτό τὸ γεγονός είναι αξιοπρόσεκτο, γιατί οι περισσότερες λέξεις τής συλλογῆς του κ. Gáldi ανήκουν στήν αρχαίζουσα γλώσσα τής εκκλησίας και του γραφείου. Έτσι μπήκαν στή ρουμανική μερικά ζωντανά μορφολογικά στοιχεία: ή κατάληξη — άδα (αντί — άς) π. χ. ρουμ. protipendada), — άκας (αντί — άς) ρουμ. schevofilaca και πολλά έλληνο-ιταλικά ρήματα σε — άρω (ρουμ. — arisi, π. χ. interesarisi) κλπ. Οι περισσότερες από τις ελληνικές δανεικές λέξεις τής ρουμανικής έμειναν σε χρήση και στή σημερινή γλώσσα των Έλλήνων — εκτός από τις εξαιρέσεις που πρέπει να αποδοθούν στα αποτελέσματα των πολιτικών και κοινωνικών μεταβολών που έγιναν από τότε στήν Έλληνική ζωή. Από τὸ έργο του κ. Gáldi βλέπουμε, πώς μεταξύ των φαναριώτικων δανεικών λέξεων τής ρουμανικής τὰ ουσιαστικά και τὰ επίθετα προσαρμόσθηκαν — όσο γινόταν — στους φωνητικούς και μορφολογικούς νόμους τής

ρουμανικής — όχι όμως στον ίδιο βαθμό, όπως τὰ ελληνικά στοιχεία τής μακεδονοβλαχικής (— έξ αίτίας τής πραγματικής και ζωντανῆς διγλωσσίας). Άλλά με τὰ δανεικά ρήματα — που ή βασική μορφή τους είναι πάντα ὁ άόριστος, μάλιστα ὁ άόριστος τής ύποτακτικής — γόνιμα ρηματικά παραγωγά μπήκαν — και έμειναν για ὀρισμένο χρονικό διάστημα — στή ρουμανική γλώσσα. Μερικές ρηματικές καταλήξεις απέκτησαν μάλιστα ειδική έκφραστική δύναμη στή νέα χρήση τους. Είναι χαρακτηριστικό για τήν ελληνική επίρροή, πώς μερικές απ' αυτές τις καταλήξεις ζουν και σήμερα ακόμη στα κατώτερα στρώματα του παλαιού ρουμανικού βασιλείου καθώς και στο argot των φοιτητικών κύκλων.

Τὸ με άξιοθαύμαστη επιμέλεια μαζεμένο και με παραδειγματική μεθοδικότητα επεξεργασμένο γλωσσικό ύλικό του κ. Gáldi θά αύξηθῆ πιθανώτατα, ύστερα από τήν εξέταση άλλων κειμένων, και έλπίζομε, πώς οι περαιτέρω έρευνες θά φέρουν τήν απάντηση σε μερικά έρωτήματα ως προς τις λεπτομέρειες αυτής τής γλωσσικής επίρροης.

Άσχολούμενοι με τήν ευεργετική εκπολιτιστική δράση των Έλλήνων τής Ρουμανίας κατά τήν ήγεμονία των Φαναριωτών δεν μπορούμε να κλείσωμε, βέβαια, τὰ μάτια και τ'αυτιά μας μπροστά σε κάποιες κατηγορίες, που γράφονται και λέγονται και σήμερα ακόμη εναντίον τους. Είμαστε όμως πεπεισμένοι, πώς ή ύπερβολική έχθρότητα μερικῶν γεννήθηκε από μιὰ κακή πολιτική και κοινωνική κατάσταση, που ύπήρχε και πρωτίτερα και δεν περιοριζόταν μόνον στα βοϊβοδάτα, αλλά έπληττε άλλους τούς υπηκόους τής Ύψηλης Πύλης, μάλιστα και άλλους λαούς έξω από τὰ σύνορα τής Όθωμανικής αυτοκρατορίας.

Τὸ μίσος εναντίον του Φαναριώτικου Έλληνισμού, που φανερώνεται κάποτε κάποτε στους Ρουμανικούς κύκλους, έξηγείται καλύτερα και από τή διαφορά, που παρατηρείται παντού στή νοοτροπία του ποιμενικού και άγροτικού πληθυσμού από τὸ ένα μέρος και των έμπορευομένων από τὸ άλλο μέρος, μά — άς προσθέσωμε — και από τή — για τήν Έλληνική φυλή χαρακτηριστική — πνευματική ύπεροχή, που κράτησε ψηλά τούς έποίκους πάνω από τούς κατοίκους τής Μολδαβίας και τής «Ούγγροβλαχίας».

Οι έρευνες του Ούγγρου γλωσσολόγου πλούτισαν με νέα πολύτιμα στοιχεία τήν ιστορία τής Βαλκανικής έξαπλώσεως του Έλληνικού πνεύματος: με άγνωστες σπουδαίες λεπτομέρειες βεβαίωσαν τὸ σημαντικώτατο εκπολιτιστικό ρόλο του Έλληνισμού.

ΑΝΔΡΕΑΣ HORVATH

Ύφηγητής τής Νεοελληνικής φιλολογίας
στο Πανεπιστήμιο τής Βουδαπέστης